ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 9, Sayı: 123, Aralık 2021, s. 106-120

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.54217>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
15.11.2021

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.12.2021

Doç. Dr. Refik TURAN

Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler
refikturan06@gmail.com
Orcid: 0000-0001-8369-800X

TÜRK DÜNYASI ORTAK TÜRK TARİHİ DERS KİTABI İLE TÜRKİYE’DE OKUTULAN LİSE TARİH DERS KİTAPLARINDA TÜRK TARİHİ VE UYGARLIĞININ YERİ ÜZERİNE BİR KAPSAM KARŞILAŞTIRMASI

Öz

Türk Cumhuriyetlerinin okullarında okutulacak bir ortak tarih ders kitabının hazırlanmasına ilk olarak 1992 yılında başlanmışsa da bu girişim başarıya ulaşamamıştır. 2012 yılında Uluslararası Türk Akademisi’nin kurulmasından sonra bu konu tekrar gündeme gelmiş ve Akademi bu misyonu üstlenerek, Ortak Türk Tarihi ders kitabının yazımını başarıyla sonuçlandırmıştır. Sekizinci sınıflara yönelik olarak yazılan Ortak Türk Tarihi ders kitabı ilk olarak 2019 yılında Türkiye; Kazakistan ve Azerbaycan okullarında seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Bu araştırmanın amacı Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabı ile Türkiye’de ortaöğretim okullarında okutulmakta olan ve aynı tarihsel dönemi kapsayan Tarih 9 ve Tarih 10 ders kitaplarını Türk tarihi ve medeniyeti ile ilgili konulara yer verilme durumu açısından karşılaştırmaktır. Araştırmada doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonucunda Ortak Türk tarihi ders kitabının içerdiği Türk devletleri, maddi ve manevi kültür unsurları ve tarihi şahsiyetler bakımından daha geniş kapsama sahip olduğu anlaşılmıştır. Bu ders kitabının tüm Türk Cumhuriyetlerinde zorunlu ders olarak okutulmasının ortak tarih bilincinin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Türk dünyası, Ortak Türk tarihi ders kitabı, Türk tarihi, Tarih eğitimi, Uluslararası Türk Akademisi

**A SCOPE COMPARISON ON THE PLACE OF TURKISH HISTORY
AND CIVILIZATION IN THE COMMON TURKISH HISTORY
TEXTBOOK OF THE TURKISH WORLD AND HIGH SCHOOL
HISTORY LESSONS TAUGHT IN TURKEY**

Abstract

Although the preparation of a common history textbook to be taught in the schools of the Turkic republics was first started in 1992, this attempt could not be successful. After the establishment of the International Turkic Academy in 2012, this issue came to the fore again and the Academy undertook this mission and successfully concluded the writing of the Common Turkish History textbook. The Common Turkish History Textbook, which was written for eighth graders, was first started to be taught as an elective course in Turkey, Kazakhstan and Azerbaijan schools in 2019. The aim of this research is to compare the Common Turkish History 8 textbooks and the History 9 and History 10 textbooks, which cover the same historical period and which are taught in secondary schools in Turkey, in terms of the situation in which subjects related to Turkish history and civilization are included. Document analysis method was used in the research. As a result of the research, it has been understood that the Common Turkish History textbook has a wider scope in terms of the Turkish states, material and spiritual cultural elements and historical figures. It is thought that teaching this textbook as a compulsory course in all Turkic republics will contribute to the development of common historical consciousness.

Keywords: Turkish world, Common Turkish history textbook, Turkish history, History education, International Turkic Academy

GİRİŞ

Türk Cumhuriyetlerinin tamamında okutulacak ortak bir Türk tarihi ders kitabının yazılması düşüncesi SSCB’nin dağılıp Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını elde etmelerinin ilk yıllarına, 1992 yılına dayanmaktadır. 29 Eylül-2 Ekim 1992 tarihleri arasında Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te toplanan 2. Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları ile Türk Toplulukları Eğitim Temsilcileri Konferansı’nın tavsiye kararları ve sonuç bildirgesinde Edebiyat ve Tarih dersleri için ortak program hazırlanması ve bu amaçla oluşturulacak komisyonun Kasım 1992’de İstanbul’da toplanarak çalışmalara başlaması öngörülmüştür (MEB, 1993, s. 59). Bu karar doğrultusunda Türk Dünyası tarih ve edebiyat ortak programlarını hazırlayacak komisyonlar 26 Kasım-3 Aralık 1992 tarihleri arasında Yalova’da toplanarak çalışmalara başlamıştır. Ortak Tarih Komisyonu bu toplantıda belirlediği konuların Türk Cumhuriyetlerindeki ilk ve orta dereceli okul programlarına alınarak uygun gördükleri sınıflarda kendi ülkelerini ilgilendiren konularla birlikte ya da ayrı bir ders olarak okutulmasına; bu derslerle ilgili ders kitaplarının ise en geç bir yıl içerisinde hazırlanmasına karar vermiştir (MEB, 1993, s. 132). 1992 yılında büyük bir heyecanla başlatılan bu çalışmalar 2000 yılına kadar aralıklarla sürdürülüp, taslak ders kitabı hazırlanmışsa da bir türlü bastırılarak kullanıma sunulamamıştır (Turan, 2015, s. 64). 2000’li yılların başlarından itibaren pek dillendirilmeyen bu proje 2009 yılında imzalanan Nahçıvan Antlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi’nin kurulmasıyla birlikte yeniden gündeme gelmiştir (Turan, 2018, s. 759). 23 Ağustos 2012 tarihinde Bişkek’te, Kazakistan, Türkiye ve Azerbaycan devlet başkanları veya

başbakanlarının katılımıyla gerçekleştirilen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Zirvesi’nin (İkinci Zirve) sonuç bildirgesinde, Türk Dünyası için ortak bir tarih ders kitabı yazılması hususuna da yer verilmiştir. Bu zirve sırasında Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye’nin Türk Akademisi’nin kuruluşuna dair antlaşmayı imzalaması bu konuya önemli bir ivme kazandırmıştır. Zira bu antlaşmanın ikinci maddesinde düzenlenen Akademinin amaçları ve görevlerinden birisi de tarafların eğitim kurumlarında kullanılmak üzere ortak ders kitapları ve öğretim materyalleri hazırlama çalışmalarını yürütmektir (TBMM, 2013).

Uluslararası Türk Akademisi bu görevi yerine getirmek amacıyla Türk Cumhuriyetlerini temsil eden uzmanlarından oluşan bir çalışma grubu oluşturarak ortak ders kitabı hazırlıklarını başlatmış; çalışmalar 2017 yılında önemli ölçüde tamamlanarak hazırlanan taslak ders kitabı ilgili ülkelerin eğitim bakanlıklarının onayına sunulmuştur (Gökçe, 2018: 39). Uluslararası Türk Akademisi (UTA) başkanı Prof. Dr. Darhan Kızıralı ve Özbekistan Bilimler Akademisi Milli Arkeoloji Merkezi Bölüm Başkanı Doç. Dr. Gaybullah Babayar tarafından kaleme alınan ders kitabı 2019 yılından itibaren ilk olarak Türkiye, Kazakistan ve Azerbaycan’da pilot okullarda seçmeli ders olarak okutulmaya başlanmıştır. Türk tarihinin en eski devirlerinden başlayıp, XV. asra kadar olan dönemi kapsayan bu ders kitabının devamı niteliğinde ve 9. sınıfta okutulmak üzere Babürlüler Devleti’nin kurulmasından günümüze kadar olan (XV-XXI asırlar) dönemi kapsayacak yeni ders kitabının hazırlanması çalışmaları sürdürülmektedir. Ortak Türk Tarihi ders kitabı Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça ve Kırgızca gibi Türk dillerinin yanı sıra Rusçaya da çevrilmiştir (Turgunov, 2020, s. 2). Türkiye’de 2018 yılında Ortak Türk Tarihi dersi ortaokulların 8. sınıf ders çizelgesine haftada 2 saatlik bir seçmeli ders olarak eklenmiştir (MEB, 2018a).

Ortak Türk Tarihi ders kitabının Türk Cumhuriyetlerinde okutulmasının Türk Dünyası’nda ortak bir tarih bilincinin oluşmasını sağlayarak Türk Cumhuriyetlerinde yaşayan halklar arasında SSCB döneminde uygulanan politikalarla kasıtlı bir şekilde yaratılmaya çalışılan farklılık ve ayrılıkların ortadan kaldırılmasına (Kızıl, 2014), tarihyazımı ve tarih öğretiminde halihazırda belli ölçülerde mevcut olan, özellikle geçmişte farklı Türk toplulukları arasında yaşanmış tarihsel olaylarda kendini gösteren yaklaşım ve terminoloji farklılıklarının da ortadan kaldırılmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Turan, 2018, s. 99-100).

Bu araştırmanın amacı Ortak Türk Tarihi ders kitabını Türkiye’de liselerde okutulmakta olan tarih ders kitaplarıyla Türk tarihi ve medeniyeti konularına ayrılan yer boyutuyla kapsam açısından karşılaştırmak; Türkiye’de okutulan ders kitaplarının Türk Dünyası’nın tamamına hitap edecek şekilde hazırlanan bu ders kitabıyla kapsadığı konular boyutuyla farkını ortaya koymaktır. Araştırmanın kapsamı Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabının kapsadığı dönem olan en eski devirlerden XV. asra kadar olan dönem ile sınırlı tutulmuştur.

YÖNTEM

Araştırmada “araştırılması hedeflenen olgu ve olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsayan” (Yıldırım ve Şimşek, 2003, s. 140) doküman incelemesi yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmada ana materyaller olarak Uluslararası Türk Akademisi tarafından hazırlanan Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabı ile Türkiye’deki ortaöğretim okullarında okutulan aynı dönemi kapsayan tarih ders kitapları olan Ortaöğretim Tarih 9 ve Ortaöğretim Tarih 10 ders kitapları kullanılmıştır. Söz konusu ders kitaplarının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesiyle elde edilen bulgular oluşturulan kategoriler altında organize edilerek değerlendirilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

1. Türk Dünyası Ortak Türk Tarihi 8 Ders Kitabı

Yaklaşık otuz yıla dayanan bir ideal ve çabanın ürünü olarak hazırlanan Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabı ,Uluslararası Türk Akademisi tarafından Türk Konseyi’ne üye ülkeleri temsil eden uzmanlardan oluşturulan bir çalışma grubu tarafından belirlenen esaslar doğrultusunda, Uluslararası Türk Akademisi başkanı Darhan Kızıralı ve Özbekistan Bilimler Akademisi üyesi Gaybulla Babayar tarafından hazırlanmıştır. Ders kitabının önsözünde Ortak Türk Tarihi dersinin amacının genç nesillerde Türk halklarının tarih, dil ve medeniyet birliği hakkında fikir oluşturmak suretiyle onlara Türk Dünyası’nda birlik ve karşılıklı hürmet hissi aşılacak olduğu ifade edilmektedir (Kızıralı ve Babayar, 2020, s. 5).

Türk tarihinin en eski devirlerinden başlayarak XV. asra kadar olan dönemini kapsayan ders kitabı yedi ünite halinde düzenlenmiştir. Kronolojik yaklaşıma göre tasarlanan ders kitabında ders kitabının kapsadığı tarihsel dönemin geniş olmasının da etkisiyle siyasi-askeri tarih ile ilgili ayrıntıya girilmezken, kültür ve uygarlık ile ilgili konulara da önemli yer ayrılmıştır.

Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabının içeriği aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 1

Türk Dünyası Ortak Türk Tarihi Ders Kitabında Yer Verilen Ünite ve Konular

ÜNİTELER	KONULAR
1 Türk Dünyası Beşer Tarihi Konteksinde	Türk Halklarının Dünya Tarihindeki Yeri Türk Dilleri “Türk” Adının Manası Türk Halklarının yayıldığı sahalara Türk Halklarının İlk Anayurdu Türk Halklarının Göçleri, Sebepleri ve Neticeleri Orta Asya’nın En Eski Medeniyetleri Prototürk tayfaları Sakların Sosyal, İktisadi ve Medeni Hayatı
2 Hun İmparatorluğu ve Sonraki Türk Devletleri	Asya Hun İmparatorluğu Kanguy Devleti Kuşan İmparatorluğu Avrupa Hun İmparatorluğu Günay-Batı Hun Devleti Akhunlar (Eftallılar) Juan Juan Hakanlığı Hun İmparatorluğu ve Sonraki Türk Devletlerinde İktisadi ve Medeni Hayat
3 Türk Hakanlıkları	Göktürk Hakanlığı Avar Hakanlığı Hazar Hakanlığı Türkeş Hakanlığı Uygur Hakanlığı Kırgız Hakanlığı Kimek ve Kıpçak Devletleri Kadim Türk Hakanlıkları Devrinde Sosyal, İktisadi ve Medeni Hayat
4 İlk Türk Müslüman Devletleri	Orta Asya’da Arap Hâkimiyeti Karluk Yabguluğu

	Oğuz Yabguluğu Karahanlı Hakanlığı Saciler Devleti Volga Bulgar Devleti Gazneliler Devleti Büyük Selçuklu Devleti İldenizliler Devleti Harzemşahlar Devleti İlk Türk-Müslüman Devletlerinde Sosyal, İktisadi ve Medeni hayat
5 Türk-Moğol Devletleri	Moğol İmparatorluğu Altınordu Devleti Çağatay Hanlığı Moğolistan (Şarki Çağatay) Hanlığı İlhanlılar (Hülagüler) Devleti Kubilay Hanlığı Türk-Moğol Devletlerinde Sosyal, İktisadi ve Medeni Hayat
6 Türk Dünyası (VIII-XV. Asırlar)	Hindistan Türk-Memlûk Sülaleleri Mısır Türk Memlûk Devleti Osmanlı İmparatorluğu Timurlular Devleti Karakoyunlu Devleti Akkoyunlu Devleti
7 Türk Dünyası’nın Ortak Manevi ve Medeni Değerleri	Türk Halklarının Ortak Destanları Türk Halklarının Ortak Manevi Değerleri Türk Halklarının Ortak Maddi Medeniyeti Türk halklarının Ortak Milli Oyunları

Türk milletinin tarih sahnesine çıkışı ile ilgili ilk ünite Türk tarihine giriş niteliğindeki temel konulara yer verilmiştir. Bu çerçevede Türk milletinin dünya tarihindeki yeri, Türk dilleri, “Türk” adının anlamı, Türklerin yaşadıkları coğrafya, Türklerin anayurdu, tarihte Türk göçleri, sebepleri ve sonuçları, Orta Asya’nın en eski kültür merkezleri, proto-Türkler ve Sakaların (İskitler) iktisadi ve kültürel hayatı konularına yer verilmiştir.

“Hun İmparatorluğu ve Sonraki Türk Devletleri” başlıklı ikinci ünite Asya Hun İmparatorluğu’ndan başlayarak Göktürk Devleti’nin kurulmasına kadar geçen tarihsel dönemde yaşamış Türk devletlerini kapsamaktadır. Bu ünite Asya Hun İmparatorluğu’nun yanı sıra Kanguy Devleti, Kuşan İmparatorluğu, Avrupa Hun İmparatorluğu, Güney-Batı Hun Devleti, Akhunlar (Eftalitler), Juan Juan Hakanlığı ile bu devletlerin iktisadi ve kültürel durumları ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Ders kitabının üçüncü ünitesi “Türk Hakanlıkları” başlıklı olup, bu ünite Göktürkler, Avarlar, Hazarlar, Türgişler, Uygurlar, Kırgızlar, Kimekler ve Kıpçaklar ile bu devletlerin genel olarak iktisadi ve kültürel durumlarıyla ilgili konulara yer verilmiştir.

“İlk Türk Müslüman Devletleri” başlıklı dördüncü ünite en kapsamlı ünite olup yirmi sekiz sayfa ayrılmıştır. Orta Asya’da Arap hâkimiyetinin başlaması ve Türklerin İslamiyeti kabul etmeleriyle başlatılan bu ünite, Karluk Yabguluğu, Oğuz Yabguluğu, Karahanlı Hakanlığı, Saciler Devleti, Volga Bulgar Devleti, Gazneliler Devleti, Büyük Selçuklu Devleti, İldenizliler Devleti, Harzemşahlar Devleti ve genel olarak bu dönemde yaşamış Türk devletlerinin kültür ve medeniyetiyle ilgili konulara yer verilmektedir. “Türk-Moğol Devletleri” başlıklı beşinci ünite ise Moğol İmparatorluğu, Altınordu Devleti, Çağatay Hanlığı,

Moğolistan (Şarki Çağatay) Hanlığı, İlhanlılar (Hülagüler) Devleti, Kubilay Hanlığı ve bu kategorideki devletlerin genel olarak kültür ve uygarlıkları ile ilgili konulara yer verilmiştir.

“Türk Dünyası (VIII-XV. Asırlar)” başlıklı ünite Türk tarihinin sekiz asırlık oldukça geniş bir dönemini kapsamaktadır. Bu üniteye Hindistan Türk-Memlük Sülaleleri, Mısır Türk Memlük Devleti, Osmanlı İmparatorluğu, Timurlular, Karakoyunlular ve Akkoyunlular ile ilgili konulara yer verilmiştir. Ders kitabının son ünitesi olan “Türk Dünyası’nın Ortak Manevi ve Medeni Değerleri” başlıklı üniteye geçmişten günümüze Türk Dünyası’nın maddi ve manevi ortak değerleri, bu çerçevede Türk milletinin ortak destanları, bayramları, takvimleri, halkoyunları, çalgıları, oyunları vb. konular ile ilgili bilgiler verilmektedir.

2. Türkiye’de Ortaöğretimde Okutulan Tarih Dersleri ve Ders Kitapları

Tarih dersi Türkiye’de ortaöğretim okullarında 9, 10, 11 ve 12. sınıflarda zorunlu olarak haftada ikişer saat okutulmaktadır. Bu derslerin ilk üçü Tarih, dördüncüsü ise T. C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük ismiyle okutulmaktadır. Bu zorunlu derslerin dışında Seçmeli Tarih, Türk Kültür ve Medeniyet Tarihi, İslam Bilim Tarihi ve Çağdaş Türk ve Dünya Tarihi gibi seçmeli dersler de okutulmaktadır (MEB, 2018b). Türkiye’de liselerde okutulan zorunlu tarih derslerinin içerikleri incelendiğinde 9. sınıf konularının tarihin tanımı ve tarih ile ilgili temel kuramsal bilgiler ile başlayıp, Büyük Selçuklu Devleti’nin yıkılmasına kadar geçen dönemi; 10. sınıf konularının ise Malazgirt Zaferi ve Anadolu’nun Türkleşmeye başlaması ile Osmanlı Devleti’nde yükselme döneminin sonuna kadar olan dönemi kapsadığı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Ortak Türk Tarihi ders kitabının kapsadığı en eski devirlerden XV. asra kadar olan tarihsel dönem, Türkiye’de liselerde okutulan 9. ve 10. sınıf tarih ders kitaplarının kapsamına girmektedir.

Türkiye’de liselerde okutulan Ortaöğretim Tarih 9 ve Ortaöğretim Tarih 10 ders kitaplarında araştırma dönemimiz ile ilgili (en eski devirlerden XV. asra kadar) üniteler aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 2

Türkiye’de Okutulan Ortaöğretim Tarih Ders Kitaplarında Türk Tarihi ve Uygarlığı İle İlgili (XV. Asra Kadar) Ünite ve Konular

Sınıf	ÜNİTELER	KONULAR
9	İlk ve Ortaçağlarda Türk Dünyası	Avrasya’da İlk Türk İzleri Boylardan Devlete Türklerde Coğrafya İle Oluşan Yaşam Tarzı Kavimler Göçü İlk Türk Devletleri ve Komşuları
9	Türklerin İslamiyet’i Kabulü ve İlk Türk İslam Devletleri	Türk-İslam Tarihindeki Siyasi Gelişmeler Türklerin İslamiyet’i Kabulü İslamiyet’in Türk Devlet ve Toplum yapısına Etkisi Oğuzların İslamiyet’i Kabulü Büyük Selçuklu Devleti’nde Yönetim ve Toplum yapısı
10	Yerleşme ve Devletleşme Sürecinde Selçuklu Türkiye	1072-1308 Yılları Arasındaki başlıca Siyasi Gelişmeler Oğuz Göçleri ve Anadolu Anadolu’nun İlk Fatihleri

		Anadolu’nun Türkleşmesi
		Haçlılar Karşısında Türkler
		Anadolu’da Moğol İstilas
10	Beylikten Devlete Osmanlı Siyaseti (1302-1453)	Kuruluş Dönemi Gelişmeleri
		Osmanlı Devleti’nin Kuruluşuyla İlgili Görüşler
		Osmanlı-Bizans İlişkileri
		Balkan Fetihleri
		Türk Siyasi Birliğini Sağlama Faaliyetleri
		Türk Devletlerinin Liderlik Mücadelesi
10	Beylikten Devlete Osmanlı Medeniyeti	Anadolu’nun Kandilleri
		Osmanlı Devleti’nde Askeri Sınıf
		Halk Kültürü ve Kitabî Kültür
		Fetihle Gelen Dönüşüm
10	Dünya Gücü Osmanlı (1453-1595)	1453-1520 Yılları Arasındaki Başlıca Siyasi Gelişmeler
		Fetih ve Fatih
		İslam Dünyası Liderliği
		1520-1595 Yılları Arasındaki Başlıca Siyasi Gelişmeler
		Gücünün Zirvesinde Osmanlı
		Osmanlı’nın Gücü ve Stratejik Rakipleri
		Karaların ve Denizlerin Hâkimi

Türkiye’de liselerde okutulan 9. Sınıf Tarih ders kitabını oluşturan toplam altı üniteden ikisi doğrudan Türk tarihi ile ilgilidir. Bu ünitelerden ilki “İlk ve ortaçağlarda Türk Dünyası” başlıklı olup “Avrasya’da ilk Türk izleri”, “boyardan devlete”, “Türklerde coğrafya ile oluşan yaşam tarzı”, “Kavimler Göçü” ve “ilk Türk devletleri ve komşuları” başlıklı konulardan oluşmaktadır. Bu ünite, Türklerin ilk anayurdu, Türk adının anlamı, Orta Asya’daki ilk kültür merkezleri, Türklerin konar-göçer yaşam tarzı, Türklerin anayurttan göçleri ve ilk Türk devletleri ile Türklerde hayvancılık, madencilik, ticaret ve ticaret yolları vb. ile ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Ders kitabının “Türklerin İslamiyet’i kabulü ve ilk Türk İslam devletleri” başlıklı ünitesi “Türk-İslam tarihindeki siyasi gelişmeler”, “Türklerin İslamiyet’i kabulü”, “İslamiyet’in Türk devlet ve toplum yapısına etkisi”, “Oğuzların İslamiyet’i kabulü” ve “Büyük Selçuklu Devleti’nde yönetim ve toplum yapısı” başlıklı konulardan oluşmaktadır. Bu ünite, ilk Türk-İslam devletleri olan Karahanlı Devleti, Gazneli Devleti, Oğuzlar ve B. Selçuklu Devleti hakkında bilgilere yer verilmekte; ayrıca bu devletin yıkılmasından sonra toprakları üzerinde kurulan Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Şam Atabeyliği, Musul ve Halep Atabeyliği, Azerbaycan Atabeyliği (İldenizliler) ve Fars Atabeyliği (Salgurlular)’dan bahsedilmektedir (Yüksel vd., 2021a, s. 197). Bu ünite, Türk Dünyası’nın ilk edebi eserleri olarak Kutadgu Bilig, Atabetü’l Hakayık ve Divan-ı Hikmet hakkında da bilgiler yer almaktadır (Yüksel vd., 2021a, s. 186-187).

Bu ders kitabının “İslam medeniyetinin doğuşu” başlıklı ünitesinde Abbasi- Türk ilişkileri ile Mısırda kurulan Türk-İslam devletlerinden Tulunoğulları, İhşidler, Eyyubiler ve Memlûkler hakkında bilgilere yer verilmektedir (Yüksel vd., 2021a, s. 159-161).

Ortaöğretim Tarih 10 ders kitabı Malazgirt Zaferi sonrasında Anadolu’nun Türkleşmeye başlaması ve Anadolu Selçuklu Devleti tarihi ve Osmanlı Devleti’nin duraklama dönemine kadar olan dönemini kapsamaktadır. Bu ders kitabının “Yerleşme ve devletleşme sürecinde Selçuklu Türkiyesi” başlıklı ilk ünitesinde Anadolu Selçuklu Devleti’nin yanı sıra Anadolu’da kurulan ilk Türkmen beylikleri olan Danişmentliler, Artuklular, Saltuklular ve Mengücekliler ile

diğer konularla bağlantılı olarak ve çok kısa bir şekilde İlhanlılar, Harzemşahlar ve Timurlular hakkında bilgilere yer verilmektedir (Yüksel vd., 2021b, s. 66). Bu ders kitabında dönemin Türk-İslam bilim adamlarının yanı sıra Osmanlı Devleti ile ilişkileri bağlamında birer cümle halinde Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safevilerden de bahsedilmektedir (Yüksel vd., 2021b, s. 133).

3. Ders Kitaplarında Türklerin Etnik Kökeni, Dili ve Anayurtlarına İlişkin Konular

Ortak Türk Tarihi ders kitabı ile Türkiye’de okutulan Ortaöğretim Tarih 9 ve 10 ders kitaplarında Türk tarihinin temel kavram ve konularına yer verilme durumu aşağıda tablo halinde gösterilmiştir.

Tablo 3

Ders Kitaplarında Türk Tarihinin Temel Konularına Yer Verilme Durumu

Ortak Türk Tarihi Ders Kitabı	Ortaöğretim Tarih 9. ve 10 Ders Kitabı
Türk halklarının dünya tarihindeki yeri	
Türk dilleri (Türk dillerinin yayıldıkları coğrafya, Türk dillerinin inkişâf devirleri, çağdaş Türk dillerinin tasnifi)	
Türk adının anlamı	Türk adının anlamı ve coğrafi ad olarak Türkiye
Türk halklarının yaşadıkları coğrafya	
Türklerin ilk anayurdu	Türklerin ilk anayurdu
Türk göçlerinin sebep ve sonuçları	Türklerin anayurttan göçleri
Orta Asya’nın en eski medeniyet merkezleri	Orta Asya Kültür merkezleri

Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabının ilk ünitesinde Türk milletinin dünya tarihindeki yeri, Türk dilleri (Türk dillerinin yayıldığı coğrafya, Türk dillerinin inkişâf devirleri ve çağdaş Türk dillerinin tasnifi), Türk adının anlamı, Türklerin günümüzde yaşadıkları yerler, Türklerin anayurdu, anayurttan yapılan Türk göçlerinin sebep ve sonuçları ve Orta Asya’nın en eski medeniyet merkezleri olarak Anav, Afanasyev ve Andronov ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Ders kitabında Türk adının anlamı ile ilgili şu bilgiye yer verilmektedir: “*Türk sözünün hangi anlama geldiğini ortaya koymak için çok sayıda araştırma yapılmıştır. Bu ad kadim Uygur metinlerinde ‘güç, kudret’, Kaşgarlı Mahmut’un Divanü Lügatit Türk adlı eserinde ‘yetkinlik, kâmillik’, kadim Çin kaynaklarında ise ‘bilge’ anlamına gelen T-jüe şeklinde geçmiştir. ‘Alimlere göre Türk adı ‘törüg’ yani ‘kanun, devlet, kanun ve kaideye sahip olan’ anlamını taşımaktadır.*” (Kıdırali ve Babayar, 2020, s. 12). Ders kitabında günümüzde Türklerin yaşadıkları yerlerin sınırları çizilmektedir. Buna göre günümüzde Türkler, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Türkiye ve Özbekistan’dan oluşan altı bağımsız devletin yanı sıra Rusya Federasyonu’na bağlı Altay, Başkırdistan, Dağıstan, Kabarda-Balkaristan, Karaçay-Çerkez, Saha (Yakut), Tataristan, Tiva, Hakasya, Çuvaşistan muhtar cumhuriyetleri, Çin Halk Cumhuriyeti’ndeki Sincan Uygur, Moldovya Cumhuriyeti’ndeki Gagauz ve Özbekistan Cumhuriyeti’ndeki Karakalpakistan’da, ayrıca İran, Irak, Suriye ve Balkanlarda yaşamaktadır (Kıdırali ve Babayar, 2020, s. 13).

Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabında, Türk milletinin dünya tarihindeki önemi, Türklerin günümüzde yaşadıkları coğrafya ile muhtemelen başka dersler kapsamında yer verildiği için Türk dilleri ile ilgili bilgilere yer verilmemiştir. Bu ders kitabında Türk adının anlamı Ortak Türk Tarihi ders kitabında verilen bilgilerle büyük benzerlik taşımaktadır: “*Türk adı; Çin kaynaklarına göre ‘miğfer’, Kaşgarlı Mahmut’a göre ‘Olgunluk çağı’, A. Wambery’e göre ‘türemek’, Ziya Gökalp’e göre ‘kanun ve nizam sahibi’ anlamına gelmektedir. Türk adına çeşitli*

anlamlar verilmesine rağmen ‘güç, kuvvet’ anlamına geldiği 1911’de yayınlanan eski bir Türkçe metinden anlaşılmıştır.” (Yüksel vd., 2021a, s. 91). Bu ders kitabında Türklerin anayurttan göçleriyle ilgili olarak, tarih boyunca göç eden Türk toplulukları, göç ettikleri tarih veya dönem, göç ile gittikleri coğrafya ve göç etme nedenleri ile ilgili bilgilere ve Orta Asya’dan yapılan göçlerin yönünü gösteren bir haritaya da yer verilmiştir (Yüksel vd., 2021a, s. 109).

Ortak Türk Tarihi ders kitabında Orta Asya’nın en eski medeniyet merkezlerinin Anav, Afanasyev ve Andronov oldukları belirtilerek bu medeniyet merkezleri hakkında bilgiler verilmektedir. Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabında ise bu üç merkezin yanı sıra Karasuk ve Tagar kültürlerine de yer verilmiştir. Tarih 9 ders kitabında Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabında yer verilmeyen bu iki kültür merkezi ile ilgili şu bilgilere yer verilmektedir: “*Karasuk Kültürü: Andronova kültürü ile benzerlik gösteren Karasuk kültürü adını Yenisey Irmağı’nın bir kolu olan Karasuk Nehri’nden almıştır. Bu kültürün en önemli özelliği, dünyanın pek çok bölgesine göre demiri daha erken işlemeye başlamasıdır. İskit kültürünü oluşturan atlı-göçebe kültürünün Orta Asya’ya yayılmasını sağlamışlardır.*” “*Tagar Kültürü: Karasuk kültürünün takipçisi olan Tagar kültürü, kendinden önceki Türk kültürlerinin bir sentezi ve gelişmiş şeklidir. Bölgenin adından dolayı burada yaşayan insanlara Altaylılar denilmeye başlanmıştır. Tunçtan bıçak, ok uçları, küçük hayvan heykelleri, çeşitli hayvan tasvirleri ve otağ şeklinde ağaç evler bu kültürün belli başlı eserleridir*” (Yüksel vd., 2021a, s. 92).

4. Ders Kitaplarında Yer Verilen Türk Devletleri

Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabında kronolojik sıra dâhilinde ilk Proto-Türk siyasi yapılanması olarak kabul edilen Sakalardan (İskitler) başlayarak Türk devletlerine “Hun İmparatorluğu ve sonraki Türk devletleri”, “Türk hakanlıkları”, “ilk Türk Müslüman devletleri”, “Türk-Moğol devletleri” ve “Türk Dünyası (VIII-XV. asırlar)” üniteleri kapsamında yer verilmiştir. Ortak Türk Tarihi ile Ortaöğretim Tarih 9 ve 10 ders kitaplarında yer verilen Türk devletleri aşağıdaki tabloda karşılaştırmalı olarak gösterilmiştir.

Tablo 4

Ortak Türk Tarihi ile Ortaöğretim Tarih 9 ve 10 ders kitaplarında yer verilen Türk devletleri

Ortak Türk Tarihi	Ortaöğretim Tarih 9 ve 10 Ders Kitabı
Asya Hun İmparatorluğu, Kanguy (Kanglı) Devleti, Kuşan İmparatorluğu, Avrupa Hun İmparatorluğu, Güney Batı Hun Devleti (Hionit), Akhun (Eftalitler) Devleti, Juan Juan Hakanlığı, Göktürk Hakanlığı, Avar Hakanlığı, Hazar Hakanlığı, Türkes Hakanlığı, Uygur Hakanlığı, Kırgız Hakanlığı, Kimek Hakanlığı ve Kıpçak Devleti	Asya Hun Devleti, I. Köktürk Devleti, II. Köktürk Devleti, Uygur Devleti, Avrupa Hun devleti, Hazar Devleti, Karluklar, Avar Hakanlığı, Türgişler, Başkırtlar, Bulgarlar, Oğuzlar, Kıpçaklar, Peçenekler, Kırgızlar, Macarlar
Karluk Yabguluğu, Oğuz Yabguluğu, Karahanlı Hakanlığı, Saciler (Sacoğulları) Devleti, Volga Bulgar Devleti, Gazneliler, B. Selçuklu Devleti, İldenizliler Devleti, Harzemşahlar Devleti, Moğol İmparatorluğu, Altınordu Devleti, Çağatay Hanlığı, Moğolistan (Doğu Çağatay) Hanlığı, İlhanlılar Devleti, Kubilay Hanlığı, Hindistan Türk Memlük Sülaleleri (Delhi Sultanlığı, Tulunoğulları, İhşidler, Mısır Türk Memlük Devleti, Osmanlı İmparatorluğu, Timurlular Devleti, Karakoyunlular Devleti, Akkoyunlular Devleti	Tukunoğulları, İhşidler, Eyyubiler, Memlükler, Karahanlı Devleti, Gazneli Devleti, Oğuzlar, B. Selçuklu Devleti, Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Şam Atabeyliği, Musul ve Halep Atabeyliği (Zengiler), Azerbaycan Atabeyliği (İldenizliler), Fars Atabeyliği (Salgurlular), İlhanlılar, Harzemşahlar, Timurlular (birer paragraf

Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabında siyasi tarih ile ilgili konulara ilk Türk kabile birliği olarak nitelendirilen Sakalar ile başlanmaktadır. Daha sonraki dönemde kurulan Türk devletlerine “Hun İmparatorluğu ve sonraki Türk devletleri”, “Türk hakanlıkları”, “İlk Türk-Müslüman devletleri”, “Türk Moğol devletleri” ve “Türk Dünyası (XIII-XV. asırlar) başlıklı ünitelerde yer verilmiştir. “Hun İmparatorluğu ve sonraki Türk devletleri” ünitesinde Asya Hun İmparatorluğu’nun yanı sıra Kanguy Devleti, Kuşan İmparatorluğu, Avrupa Hun İmparatorluğu, Güney-Batı Hun Devleti, Akhunlar (Eftallar) Devleti ve Juan Juan Hakanlıkları ile genel olarak bu devletlerin kültür ve medeniyetleri konularına yer verilmiştir. “Türk hakanlıkları” ünitesinde Göktürk, Avar, Hazar Türğiş, Uygur, Kırgız hakanlıkları ile Kimek ve Kıpçak devletlerine; “İlk Türk-Müslüman devletleri” başlıklı ünite de Karluk Yabguluğu, Oğuz Yabguluğu, Karahanlı Hakanlığı, Saciler (Sacoğulları) Devleti, Valga Bulgar Devleti, Gazneliler, Büyük Selçuklu, İldenizliler ve Harzemşahlar devletlerine yer verilmiştir. Beşinci ünite olan “Türk Moğol Devletleri” ünitesinde Moğol İmparatorluğu, Altınordu Devleti, Çağatay Hanlığı, Moğolistan Devleti, Kubilay Hanlığı’na; “Türk Dünyası (XIII-XV. Asırlar) başlıklı ünite de ise Hindistan Türk Memlük Sülaleleri (Delhi Sultanlığı), kısa bir şekilde Tulunoğulları ve İhşidler ve sonrasında Mısır Türk Memlük Devleti, Osmanlı İmparatorluğu, Timurlular Devleti, Karakoyunlular Devleti ve Akkoyunlular Devletine yer verilmiştir. Ders kitabında her ünitenin son konusunu o ünite de yer verilen devletlerin genel olarak kültür ve uygarlığı ile ilgili bilgilerin yer aldığı konu oluşturmaktadır.

Ders kitabında ana hatlarıyla bu devletlerin kuruldukları coğrafi bölge, kurucuları, kuruluş ve yıkılış tarihleri ile önemli siyasi gelişmelerini kapsayan siyasi tarihlerinin yanı sıra, kültür ve medeniyetleri hakkında da bilgilere; ayrıca devletlerin armaları, kurucusu veya önemli bir şahsiyetinin görseli ile devletin sınırlarını gösteren bir haritaya da yer verilmektedir.

Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabında ilk ve ortaçağlarda Türk Dünyası bağlamında Asya Hun Devleti, I. Köktürk Devleti, II. Köktürk Devleti, Uygur Devleti, Avrupa Hun Devleti, Hazar Devleti, Karluklar, Avar Hakanlığı, Türğişler, Başkırtlar, Bulgarlar, Oğuzlar, Kıpçaklar, Peçenekler, Kırgızlar ve Macarlar; İslam tarihi bağlamında Tukunoğulları, İhşidler, Eyyubiler ve Memlükler; Türklerin İslamiyeti kabulü ve ilk Türk-İslam devletleri bağlamında ise Karahanlı Devleti, Gazneli Devleti, Oğuzlar, B. Selçuklu Devleti ile kısa da olsa bu devletin yıkılmasından sonra toprakları üzerinde kurulan Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları, Türkiye Selçukluları, Şam Atabeyliği, Musul ve Halep Atabeyliği (Zengiler), Azerbaycan Atabeyliği (İldenizliler) ve Fars Atabeyliği (salgurlular) hakkında bilgilere yer verilmektedir (Yüksel vd., 2021a). Ortaöğretim Tarih 10 ders kitabında Anadolu’da kurulan ilk Türk beylikleri olan Danişmentliler, Artuklular, Mengücekliler, Saltuklular ile Anadolu Selçuklu Devleti; başka konularla bağlantılı bir şekilde ve çok kısa olarak da İlhanlılar, Harzemşahlar ve Timurlular Devleti hakkında bilgilere yer verilmiştir (Yüksel vd., 2021b).

Ders kitaplarında yer verilen Türk devletleri karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelendiğinde Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabında yer verilen Kanguy (Kanglı) Devleti, Kuşan İmparatorluğu, Güney Batı Hun Devleti (Hionit), Akhun Devleti, Juan Juan Hakanlığı, Kimek Hakanlığı, Saciler (Sacoğulları) Devleti, Altınordu Devleti, Çağatay Hanlığı, Moğolistan (Doğu Çağatay) Hanlığı, Kubilay Hanlığı, Hindistan Türk Memlük Sülaleleri (Delhi Sultanlığı), Karakoyunlular Devleti ve Akkoyunlular Devleti ile ilgili konulara Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarında yer verilmediği; İldenizliler Devleti, Moğol İmparatorluğu, İlhanlılar, Harzemşahlar ve Timurlular Devleti ile ilgili olarak ise ancak Anadolu Selçuklu ve Osmanlı Devleti ile ilişkileri bağlamında birkaç cümlelik bilgi verildiği anlaşılmaktadır.

Türkiye’de okutulan lise tarih ders kitaplarında ise Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabında yer verilmeyen Başkırtlar, Peçenekler, Macarlar, Eyyubiler, (Büyük Selçuklu Devleti’nin yıkılmasından sonra bu devletin toprakları üzerinde kurulan) Irak Selçukluları, Kirman Selçukluları, Suriye Selçukluları, Şam Atabeyliği, Musul ve Halep Atabeyliği (Zengiler), Fars Atabeyliği (Salgurlular), Anadolu’da kurulan ilk Türk beylikleri olan Artuklular, Mengücekliler, Saltuklular ve Danişmentliler ile Anadolu Selçuklu Devleti ile ilgili bilgilere yer verilmektedir (Yüksel vd., 2021a; Yüksel vd., 2021b). Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarında Türk devletlerinin tarih ve uygarlıklarıyla ilgili konulara Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabına kıyasla daha az yer ayrıldığını ve dolayısıyla yer verilen bilgilerin de daha yüzeysel olduğunu söylemek mümkündür.

5. Türk Dünyası’nın Ortak Edebi ve İlmi Şahsiyetleri

Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabı içerisinde kültür ve medeniyete ilişkin konular önemli bir ağırlığa sahiptir. Bu durumun bir yansıması olarak kitapta yaşadıkları döneme damgalarını vurmuş Türk Dünyası’nın ortak edebi ve ilmi şahsiyetlerine de önemli yer ayrılmıştır. Aşağıdaki tabloda Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabı ile Türkiye’de 9. ve 10. sınıflarda okutulan tarih ders kitaplarında yer verilen edebi ve ilmi simalar gösterilmiştir.

Tablo 5

Ders Kitaplarında İsimleri Geçen Edebî ve İlmi Şahsiyetler

Ortak Türk Tarihi Ders Kitabı	Ortaöğretim Tarih 9 ve 10 Ders Kitabı
Kâşgarlı Mahmud, Ali Kuşçu, Uluğ Bey, Ahmed Yesevî, el-Hârizmî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nizâmî Gencevî, Yûsuf Has Hâcib, Ali Şîr Nevâî, Fârâbî, İmâdeddin Nesimî, Yûnus Emre, Kutb, Seyfi Sarâyî, Asan Kaygı, Hacı Bektâşî Velî, Nasreddin Tusi, Emir Hüsrev Dehlevî, Nasîrüddin Tûsî, Ebu Reyhân el-Bîrûnî, Süleyman Bâkırganî, Burhanüddin Rabguzî, Şehriyar, Mukakali Makatayev, Mirza Nasrullah Han, Mahtumkulu, Mehmet Neşrî, Mîrim Çelebi, Molla Lutfi, Feridun Bey, Durbey, Kaztugan Cırav, Ötemiş Han, Mahmûd Bulgarî, Sadî Şîrâzî, Yûsuf Hemedânî, Şair Kul Ali, Mimar Acemî, Mahmûd Zemahşerî	Fârâbî, İbn Sina, İmam Gazali, İbn Rüşd, Ahmed Yesevî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Endülüslü Zehravî, İbn Hâldun, El- Hârizmî, Kindî, Fergânî, el-Belhi, el- Harrânî, er-Râzî, Bettânî, Ömer Hayyam, İsfizârî, Yûsuf Has Hâcib, El Vâsıtî, El-Hazinî, Muhammed b. Ahmet Beyhâkî, El Savi, Sabur b. Sehl, İbnü’t Tilmiz, Ebu Said Muhammed, Emir Muizzi, Ömer Hayyam, Nizamü’l Mülk, Enverî, Ezrakî, Birunî, Cahiz, İbn Kuteybe, Müberred, Cabir ibn Hayyan, Yunus Emre, Hacı Bektâşî Velî, Hacı Bayramı Veli, Ahî Evran, Akşemseddin, Ali Kuşçu, Uluğ Bey, Takıyuddin er-Rasîd, Kadızâde-i Rûmî, Gıyâseddin Cemşîd el Kâşî, Hoca Sinan Paşa, Molla Lutfi, Mehmed (Mîrim) Çelebi, Yazıcızâde Ali, Şeyhî, Mercimek Ahmed, Yazıcızâde Mehmed Efendi,

Ortak Türk Tarihi ders kitabında Kâşgarlı Mahmud, Ali Kuşçu, Uluğ Bey, Ahmed Yesevî, el-Hârizmî, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Nizâmî Gencevî, Yûsuf Has Hâcib, Ali Şîr Nevâî, Fârâbî, İmâdeddin Nesimî, Yûnus Emre, Kutb, Seyfi Sarâyî, Asan Kaygı, Hacı Bektâşî Velî, Nasreddin Tusi, Emir Hüsrev Dehlevî, Nasîrüddin Tûsî, Ebu Reyhân el-Bîrûnî, Süleyman Bâkırganî, Burhanüddin Rabguzî, Şehriyar, Mukakali Makatayev, Mirza Nasrullah Han, Mahtumkulu, Mehmet Neşrî, Mîrim Çelebi, Molla Lutfi, Feridun Bey, Durbey, Kaztugan Cırav, Ötemiş Han, Mahmûd Bulgarî, Sadî Şîrâzî, Yûsuf Hemedânî, Şair Kul Ali, Mimar Acemî, Mahmûd Zemahşerî gibi şahsiyetlerden bahsedilmektedir. Bu ders kitabında Yusuf Has Hacıb, Kaşgarlı Mahmud, Hoca Ahmet Yesevi, Ebu Reyhan el-Biruni, Mevlana Celaleddin Rumi, Yunus Emre, Nizami Gencevi, el-Harezmi, Farabi, Seyfi Sarayi, Kutb, aladdin Ata Melik

Cuveyni, Reşideddin Fazlullah Hemedani, Ali Kuşçu, Alişir Nevai ve İmadeddin Nesimi’nin kısa biyografilerine yer verilmiştir (Kıdırali ve Babayar, 2020, s. 61-126).

Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabında İslam bilim ve kültür adamları “Endülüs havzası”, “Bağdat havzası” ve “Horasan havzası” olmak üzere üç kategori halinde sınıflandırılmıştır. Endülüslü Zehravi, İbn-i Rüşd ve İbn-i Haldun Endülüs havzası, El-Harizmî, Kindî, Ferganî, el-Belhî, El-Harranî, er-Râzî ve Bettânî Bağdat Havzası, Ömert Hayyam, İsfizârî, Yusuf Has Hacib, Farabi, İbn-i Sina ve İmam gazali ise Horasan havzası içerisinde gösterilmiştir (Yüksel vd., 2021a: 165). Bu ders kitabında ayrıca Farabi, İbn-i Sina, İmam Gazali ve İbn Rüşd’ün kısa biyografilerine de yer verilmiştir (Yüksel vd., 2021a, s. 168-170). Bu ders kitabında Yusuf Has Hacib, Kaşgarlı Mahmut, Ahmet Yesevi ve Edip Ahmet Yükneki’den eserleri ile ilgili bilgiler verilirken bahsedilmektedir (Yüksel vd., 2021a, s. 186-187). Ünlü Selçuklu veziri Nizâmülmülk’ten de onun siyasetname isimli eseri bağlamında bahsedilmektedir (Yüksel vd., 2021a, s. 200).

Ortaöğretim Tarih 10 ders kitabında “Anadolu’nun kandilleri” başlıklı konuda Ahmet Yesevi, Mevlana Celaleddini Rumi, Yunus Emre, Hacı Bektâşî Velî, Hacı Bayrâm-ı Velî, Ahi Evran, Akşemseddin, Ali Kuşçu, Uluğ Bey ve Takıyüddin er-Râsîd hakkında bilgilere yer verilmektedir (Yüksel vd., 2021b, s. 99-108).

6. Ders Kitaplarında Türk Dünyası’nın Ortak Yazılı ve Sözlü Edebiyatı

Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabında Kültigin Kitabesi, Tonyukuk Kitabesi, Codex Cumanicus, Divânü Lûgati’t-Türk, Kutadgu Bilig, Divân-ı Hikmet gibi Türk milletinin ortak yazılı edebi ürünlerinin yanı sıra Oğuz Kağan Destanı, Kitab-ı Dede Korkut, Alpamış Destanı, Köroğlu Destanı, Manas Destanı ve Türeyiş Destanı ile ilgili de ayrı okuma metinleri halinde bilgilere yer verilmiştir. Bu ders kitabında Nasreddin Hoca ve Keloğlan da Türk Dünyası’nın ortak karakteri olarak vurgulanmaktadır: “*Söz ustası ve adalet sembolü olan Nasreddin Hoca Orta Asya’dan Anadolu’ya kadar uzanan büyük coğrafyada yaşayan Türk halkları arasında çok sevilmektedir. O Azerbaycan’da Molla Nasreddin, Orta Asya’da Hoca Nesriddin Efendi /Apendi yahut Hoca Nasır adı ile tanınmaktadır.*” (Kıdırali ve Babayar, 2020, s. 129). Ders kitabında Nasreddin Hoca’nın “Ye Kürküm Ye” fıkrasına da “Ye Çuham Ye” başlığı altında yer verilmiştir.

Türkiye’de okutulan lise tarih ders kitaplarında Orhun kitabeleri, Divânü Lûgati’t-Türk, Kutadgu Bilig, Divân-ı Hikmet ve Atabetü’l Hakayık gibi yazılı edebi ürünler hakkında bilgilere yer verilirken Türk destanları ile ilgili bilgilere muhtemelen başka dersler kapsamında yer verildiği için yer verilmemiştir. Bu ders kitaplarında destanlarla ilgili olarak sadece “sözlü kültür” başlığı altında kültürlerin etkileşimine örnek olarak Romalıların Türeyiş Efsanesi’ndeki dişi kurt ile Türklerdeki Türeyiş, Göç ve Ergenekon destanlarındaki kurt motiflerinin birbirlerine benzemesi gösterilmektedir (Yüksel vd., 2021, s. 34).

7. Ders Kitaplarında Türk Dünyası’nın Ortak Kültürel Değerleri

Ortak Türk Tarihi 8 ders kitabında Türk Dünyasının ortak maddi ve manevi değerleri ile ilgili olarak destanların yanı sıra Nevruz Bayramı başta olmak üzere bayramları, On İki Hayvanlı Türk Takvimi, halkoyunları, musiki, yas ve düğün merasimleri ile ilgili bilgilere yer verilmektedir. Ders kitabında Türk Dünyası’nın halkoyunları arasındaki benzerlik şu şekilde ifade edilmektedir: “*Türk halklarında halk danslarının çok çeşidi vardır. Anadolu ve Yakın Doğuda halay, Azerbaycan’da yalli, Özbeklerde lezgi, Kazak ve Kırgızlarda kara corga, Kırım*

Tatarlarında gaytarma vb. dans çeşitleri vardır. Halay, yallı, lezgi ve gaytarma dansları arasında çok benzerlik vardır. Batı Anadolu’da yayılan zeybek dansı da birçok bakımdan Orta Asya ve Sibir halk danslarına benzemektedir.” (Kıdırali ve Babayar, 2020, s. 139). Bu ders kitabında Türklerde halı dokumacılığı, güreş, çövgen ve kökbörü gibi ortak gelenek spor ve oyunlar hakkında da bilgilere yer verilmektedir.

Ortaöğretim Tarih 9 ders kitabında takvim sistemleri ile ilgili konu bağlamında On İki Hayvanlı Türk Takvimi hakkında bilgilere yer verilmektedir (Yüksel vd., 2021, s. 22-24). Lise tarih ders kitaplarında Türk Dünyası’nın yukarıda bahsedilen kültürel değerleri ile ilgili herhangi bir bilgi yer almamaktadır.

TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Uluslararası Türk Akademisi tarafından hazırlanan Ortak Türk Tarihi ders kitabında Türkiye’de liselerde okutulan tarih ders kitaplarına oranla Türk tarihi ile ilgili konulara genel olarak daha geniş yer ayrıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum hem ders kitabında yer verilen devletlerin sayısında, hem de coğrafi dağılımlarında kendini göstermektedir. Nitekim Ortak Türk Tarihi ders kitabında yer verilen Kanguy (Kanglı) Devleti, Kuşan İmparatorluğu, Güney Batı Hun Devleti (Hionit), Akhun Devleti, Juan Juan Hakanlığı, Kimek Hakanlığı, Saciler (Sacoğulları) Devleti, Altınordu Devleti, Çağatay Hanlığı, Moğolistan (Doğu Çağatay) Hanlığı, Kubilay Hanlığı, Hindistan Türk Memlûk Sülaleleri (Delhi Sultanlığı), Karakoyunlular Devleti ve Akkoyunlular Devleti ile ilgili konulara Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarında yer verilmediği, Moğol İmparatorluğu, İldenizliler, İlhanlılar, Harzemşahlar ve Timurlular devletleriyle ilgili ise başka konularla bağlantılı olarak oldukça sınırlı bilgilerin verildiği anlaşılmaktadır. Yine Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarında Büyük Selçuklu Devleti, Anadolu Selçuklu Devleti ve Osmanlı İmparatorluğu gibi devler hariç tutulmak kaydıyla genel olarak Türk devletleriyle ilgili olarak verilen bilgilerin de daha sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda kuşkusuz Ortak Türk Tarihi ders kitabının tamamen genel Türk tarihine odaklanmasının ve Türk tarihini ve kültürünü her yönüyle kapsayacak şekilde tasarlanmış olmasının etkisi bulunmaktadır. Ayrıca bu ders kitabında Tür tarihine salt etnik köken yerine kültürel muhit merkezli yaklaşılmasının da ders kitabının Türk Dünyası ve dolayısıyla Tür tarihi algısının alanını genişlettiği söylenebilir. Ders kitabında bunun en açık yansımasını “Türk-Moğol devletleri” ünitesinde görmek mümkündür. Bu ünite Moğol İmparatorluğu, Altınordu Devleti, Çağatay Hanlığı, Moğolistan (Doğu Çağatay) Hanlığı, İlhanlılar (Hülagüler) Devleti, Kubilay Hanlığı konularına geniş yer ayrılmıştır. Nitekim bu devletler Moğol devleti olmakla birlikte kuruldukları, yaşadıkları muhit itibarıyla Türk kültürünün baskın olduğu muhitlerdir.

Ortak Türk Tarihi ders kitabında yer verilen devletlerde olduğu gibi kültür, uygarlık konuları, sözlü ve yazılı kültürel unsurlar, edebi ve ilmi şahsiyetler konularında da Türk Dünyası’nın her köşesini kapsayıcı bir yaklaşım takip edilmiştir. Bu konular boyutuyla da karşılaştırıldığında bu ders kitabının Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarından daha geniş kapsama sahip olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum sadece kitapta yer verilen konu ve şahsiyetlerin sayısında değil, bu konuların olabildiğince Türk Dünyası’nın her köşesini kapsayacak şekilde belirlenmesinde ve dengeli dağılımında da kendini göstermektedir.

Siyasi ve askeri konuların ön planda olduğu bir tarih ders kitabının ortak bir tarih bilinci üretmesinin önünde bir engel olduğu (Demircioğlu ve Demircioğlu, 2015, s. 51) göz önüne alındığında Ortak Türk Tarihi ders kitabında siyasi-askeri tarih konuları ile kültür ve medeniyet

konuları arasında gözetilen denge ders kitabının genelinde gözetilen farklılıklar ve geçmişteki anlaşmazlıkları canlandırmak yerine ortaklıkları ön plana çıkararak vurgulama yaklaşımının daha da etkili olmasını sağlamıştır.

Ortak Türk Tarihi ders kitabının gerek içerik gerekse kitapta kullanılan okuma metinleri, görseller, haritalar vb. açılardan da oldukça başarılı bir çalışma olduğu söylenebilir.

Türkiye’de okutulan tarih ders kitaplarıyla içerik açısından karşılaştırma sonucunda Ortak Türk Tarihi ders kitabının okullarda okutulmasının konu tekrarlarına yol açmayacağı, tam aksine öğrencilerin genel Türk tarihine ilişkin bilgi açıklarını kapatarak onların Türk Dünyası’na daha bütüncül bir şekilde yaklaşabilmelerine imkân yaratacağı anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu dersin Türk devletlerindeki yetiyecek nesillerde ortak bir tarih bilinci oluşturmada oldukça etkili olma potansiyeli göz önünde tutularak tüm Türk Cumhuriyetlerinde zorunlu ders olarak okutulmasının ve planlama aşamasında olan bu ders kitabının devamı niteliğindeki ders kitabının da bir an önce hazırlanarak kullanıma sunulmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Demircioğlu, İ. & Demircioğlu, E. (2015). Türk Dünyası ortak tarih ders kitabı nasıl yazılmalıdır? *Türk Yurdu*, 337, 50-54.

Gökçe, M. (2018). Türk dünyası ortak Türk tarihi ders kitabı. *Türk Yurdu*, 374, 37-40.

Kıdırali, D. & Babayar, G. (2020). *Ortak Türk Tarihi 8 Ders Kitabı (En Kadim Devirlerden XV. Asra Kadar)*. Aspoligraf Ltd.

Kızıl, Ö. (2014). Türk dünyasında müşterek tarih öğretimi ve niteliği. *Türk Yurdu*, 326, 57-59.

MEB (2018a). İlköğretim kurumları ilköğretim-ortaokul haftalık ders çizelgesi-2018.

<http://ttkb.meb.gov.tr/www/haftalik-ders-cizelgeleri/dosya/6> adresinden erişilmiştir.

MEB (2018b). Ortaöğretim kurumları haftalık ders çizelgesi.

http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_02/21173451_ort_ogrtm_hdc_2018.pdf adresinden erişilmiştir.

TBMM (2013). Türk Akademisi’nin kuruluşuna dair anlaşmanın onaylanmasının uygun bulunmasına dair kanun tasarısı ve dışişleri komisyonu raporu.

<https://www.tbmm.gov.tr/sirasayi/donem24/yil01/ss536.pdf>

Turan, R. (2015). Türk Dünyası ortak tarih ders kitabı yazımı meselesi. *Türk Yurdu*, 332, 62-66.

Turan, R. (2016). Sovyet Türkmenistan’ından bağımsız devlete Türkmenistan’da tarih öğretimi. *International Journal of Human Sciences*, 13 (3), 5978-5997

Turan, R. (2018). Tamamlanamamış bir proje: Türk dünyası ortak tarih ders kitabı yazımı.

İçinde *XVII. Türk Tarih Kongresi Tam Metin Kitabı*, 2. Cilt, 2. Kısım, 751-765.

Turan, R. (2018). Farklı Türk devletlerinin (Türkiye, Özbekistan, Azerbaycan ve Türkmenistan)

tarih ders kitaplarında Osmanlı-Timurlu ilişkilerine ve Ankara savaşına yaklaşım. *Gazi Türkiyat Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 1 (22), 79-110.

Turgunov. E. (2020). Ortak Türk tarihi Türk Dünyası’nın ortak mirası. *Ahmet Yesevi Üniversitesi Avrasya Araştırma Enstitüsü (ERI) e-bülten* (17.2.2020-23.2.2020), <https://eurasian-research.org/wp-content/uploads/2020/10/Haftalik-e-bulten-17.02.2020-23.02.2020-No-247> , [Erişim tarihi: 14.10.2021].

UTA (Uluslararası Türk Akademisi). Ortak Türk Tarihi ders kitabı Azerbaycan, Kazakistan ve Türkiye’de okutulmaya başlandı. <http://twesco.org/tr/2020/02/21/2010/> [Erişim tarihi: 11.10.2021].

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2003). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (3. Baskı). Seçkin.

Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardic, M. & Yıldız, S. (2021a). *Ortaöğretim Tarih 9 Ders Kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.

Yüksel, E., Kapar, M. A., Bağcı, Ö., Bildik, F., Şahin, K., Şafak, L., Ardic, M. & Yıldız, S. (2021b). *Ortaöğretim Tarih 10 Ders Kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.